

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

relaties vervangen door gezonde verbondenheid. Hiertoe dient behandeling op maat gesneden te worden van het specifieke afhankelijkheidsstypen en de behandel-fase.

Het erg didactisch opgezette boek sluit af met enkele opmerkingen rond andere kaders dan het individueel therapeutische. Maar zoals elk boek dat een bepaalde volledigheid nastreeft, boet ook dit werk enigszins in aan grondigheid. Het gemak waarmee Bornstein zich beweegt van theoretische visies over onderzoeksgegevens naar klinische aanbevelingen is echter zonder meer lovenswaardig te noemen.

De vijf discours van Žižek

Bespreking van

SLAVOJ ŽIŽEK & GLYN DALY (2005).
De politiek van het genot — Gesprekken met Žižek. Kapellen/Kampen: Klement/Pelckmans. ISBN 90 289 3645 9, 200 pp., € 22,95

MARC CALMEYN

Dialogeren met Žižek is een evenement. Zeker als de gesprekspartner, Glen Daly,¹ zelf zeer vertrouwd is met het werk van deze lacaniaans geïnspireerde cultuurfilosoof. Het is echter onbegonnen werk om de stortvloed aan stellingen, hypothesen en inval-len van de Sloveense rasverteller in een re-censie ›in te krimpen›. Welgeteld vijf gesprekken komen aan bod. Het eerste draagt de toepasselijke titel *Toetreding tot het terrein van de filosofie*. Hierin schetst Žižek hoe hij in Slovenië tot de filoso-fie en de psychoanalyse kwam. Dit ge-beurde via enkele ›omwegen›. Immers de passie voor film was zijn eerste keuze. Wie met het oeuvre van Žižek vertrouwd is, weet dat hij deze fascinatie in zijn filosofische en psychoanalytische opvattingen geïnte-greerd heeft. Maar ook andere omwegen

speelden een rol. In het staatsapparaat had hij al vroeg het ideologische systeem door en wist zich een weg te banen naar het werk van grotendeels dissidente filosofen als Heidegger en de van de universiteit buiten-gesloten (lacaniaanse) psychoanalyse. Zelfs letterlijk baande hij zich een weg door te kiezen voor een opleiding bij Jacques-Alain Miller in Parijs. ›Je moet risico durven ne-men en een positie innemen› (p. 56).

De waanzin van de rede: ontmoetingen met het reële vormt het leidmotief van het tweede gesprek. De rede verwijst hier naar de cognitieve gedragswetenschappen die Žižek op hun waarde weet te schatten. Niet-temin legt hij ook de vinger op de wonde. In het cognitivisme vormt het bewustzijn het centrale probleem want het computermode-l dat er gehanteerd wordt, stelt automa-tisch de vraag naar de zin van het bewust-zijn: ›Waarom kan ons lichaam niet gewoon functioneren als een blinde machine? Wat is sowieso de zin van het bewustzijn?› (p. 67).

Glyn Daly, de interviewer, verwoordt het raak: ›Het bewustzijn functioneert als een fundamentele ervaring van onmogelijk-heid› (p. 70), wat dan bij Žižek de reactie uit-lokt dat dit ook niet in evolutionaire termen uit te leggen is. De evolutionaire uitleg van de wetenschap (onze overlevingskansen vergroten, een beter leven hebben) is enkel een bijproduct (een *collateral damage* in Žižekiaanse taal) van de permanente drang van de mens om onmogelijke vragen te stel-len!

De stap naar het reële, deze topologie van het onmogelijke, is daarmee gezet. Is de ontmoeting met het reële mogelijk? Aan-vankelijk zag hij het reële als een onmoge-lijkheid in de zin dat het nooit kán gebeu-ren. Nu erkent hij als fundamenteeler dat: ›[...] het probleem met het reële is dat het gebeurt en precies dát is het trauma› (p. 83). *Subjecten van de moderniteit: virtualiteit en fragiliteit van het reële* zijn de thema's van het derde gesprek. Via reflecties over moderne ontwikkelingen — voortplan-tingstechnieken, genetische interventies,

cyberspace — wordt het reële verder uitgediept. De kennis van de genetica immers daagt uit om de menselijke vrijheid anders te formuleren. Žižek ziet hier een belangrijke rol weggelegd voor de psychoanalyse aan de hand van het concept van de doodsdrift: «[...] er bestaat geen gen voor de doodsdrift. Als het al iets is, dan is de doodsdrift een genetisch defect» (p. 111). Klonen, stelt hij op een andere plaats, zal daarenboven de status van het mens-zijn veranderen (p. 100).

De radicaal ambigue status van cyberspace komt ook ter sprake: enerzijds wordt het reële buitengesloten, tegelijkertijd is het een ruimte waarin het reële wordt benaderd. Žižek is bekend om zijn schitterende voorbeelden uit het alledaagse leven en de filmwereld. Ook in dit hoofdstuk vervullen ze onmiskenbaar de functie om soms moeilijke uitwijdingen toegankelijk te maken. Zijn uitleg over «object petit a» aan de hand van het «Kinder-ei» is in zijn eenvoud verhelderend (p. 101).

Verdraagzaamheid en het onverdraaglijke: genot, ethiek en gebeurtenis vat zeer goed samen wat in het vierde gesprek aan bod komt. Het complexe begrip van de jouissance («genot») en de al even complexe relatie tussen jouissance en fantasie maakt Žižek aanschouwelijk door zijn commentaar op de film *Eyes wide shut*. Maar Žižek zou Žižek niet zijn als hij er niet zijn eigen lezing op nahoudt. Zijn «schuins beziende» kijk op de zaak is ondertussen legendarisch. In verband met de relatie tussen fantasie en werkelijkheid stelt hij dat men zich tot de werkelijkheid wendt juist om de fantasmatische uitbarsting te kunnen controleren of te onderdrukken (p. 131).

De economie van het genot wordt ook uitgebreid ter sprake gebracht in de maatschappelijke verhouding tegenover de Ander: multiculturalisme, racisme, (on)verdraagzaamheid. Hoe schuiven genot, werkelijkheid en het reële hier al of niet in elkaar?² Žižek legt dit uit door zijn gekende these van het obscene («het obscene onderbuik-supplement van de wet»,

p. 150) in ideologieën en sociale structuren. De ethiek vanuit psychoanalytisch-lacaniaans perspectief wordt grondig doorgelicht. *Kant avec Sade* vormt voor Žižek hierin de sleuteltekst. Hij wijst op de radicale tegenstelling tussen het utilitarisme³ als de ethiek van de non-autonomie versus de kantiaans-sadeaanse ethiek van de autonomie. Aan deze laatste zijde bevindt zich de psychoanalyse: «Hoe paradoxaal het ook moge klinken, de psychoanalyse kiest ook voor de autonomie» (p. 158).

Dit verduidelijkt hij door een centraal begrip uit de psychoanalyse een nieuw élan te geven, namelijk de doodsdrift. Voorbij het utilitaire is er een «soort zichzelf ondermijnende drift» die niet past in een naturalistische deterministische interpretatie van de psychoanalyse: «De doodsdrift is een naam voor deze autonomie» (p. 158).

Ten slotte wordt er over de «gebeurtenis» gereflecteerd: hoe moet de orde van het zijn worden gestructureerd om een gebeurtenis mogelijk te maken? De Franse Revolutie (als voorbeeld van een «grote» gebeurtenis) kan niet zomaar uit de sociale condities verklaard worden. Žižek zoekt naar een mogelijk antwoord en vindt dit bij Hegel.

Wonderen gebeuren: globalisering(en) en politiek, het vijfde gesprek, vormt een waardige afsluiting. Zijn betoog en uiteenzettingen over mensenrechten,⁴ de centraal structurerende rol van de antikapitalistische strijd (p. 174) en de globalisering zijn frappant. Van belang voor deze recensie is wat de inbreng van de psychoanalyse in deze materie kan zijn. Hier spreekt Žižek duidelijke taal: «De fundamentele inzet of hoop van de psychoanalyse is dat met het symbolische in het reële kan worden ingegrepen» (p. 176). Ook theologische vraagstukken gaat Žižek niet uit de weg. Aan de hand van het boek Job herinterpreteert hij Lacans «verzaak je verlangen niet» («ne pas céder sur son désir»). Deze recensie bevat enkel sprokkels van een boek dat gensters slaat. De lezer kan al of niet akkoord gaan met zijn soms gedurfde ideeën, maar in elk geval laten ze je niet onverschillig.

Ongemeen caleidoscopisch toont Žižek op overtuigende wijze hoe de psychoanalyse meer dan ooit inspiratie én inzet is om de mens als subject in deze woelige en wondere tijden te vrijwaren.

Noten

- 1 Glen Daly doceert politieke wetenschappen aan de universiteit van Northampton.
- 2 In deze passage wordt de term 'werkelijkheid' met het 'reëel' aangeduid. Voordien werd 'reëel' terecht voorbehouden voor het Lacaniaanse 'le réel'.
- 3 Met een hedendaagse figuur als Peter Singer.
- 4 Peter Singer moet het opnieuw ontgelden: 'De waarheid van Singers positie is [...] dat het geheime model van de hedendaagse mensenrechten [...] dat van de dierenrechten is' (p. 166).

Een nieuwe Freudhandleiding

Bespreking van

JEAN-MICHEL QUINODOZ (2005). *Reading Freud — A chronological exploration of Freud's writings*. The New Library of Psychoanalysis, Teaching Series. Londen / New York: Routledge. ISBN 1 58391 747 0, 295 pp., £ 19,99

MARC HEBBRECHT

De Zwitserse leeranalyticus Quinodoz is vooral bekend vanwege zijn publicaties over separatieangst (Quinodoz 1993), chaostheorie en psychoanalyse (Quinodoz 1997) en typische dromen (Quinodoz 2002). Hij bouwt bruggen tussen de klassieke freudiaanse leer, de Franse psychoanalyse en het kleiniaanse gedachtegoed. Met dit boek beoogt hij Freuds ideeën toegankelijk te maken voor een zo breed mogelijk publiek zonder al te simplificerend te worden. De prepsychoanalytische geschriften van Freud worden niet besproken; ook

de uitgebreide correspondentie van Freud met andere psychoanalytici (met uitzondering van de briefwisseling met Fließ) wordt niet vermeld. Het boek is de vrucht van een Freudseminarie dat sinds 1988 georganiseerd werd door het psychoanalytisch instituut van Genève en bestemd was voor kandidaten in opleiding. Quinodoz kiest voor een chronologisch overzicht. Het eerste deel, over de ontdekking van de psychoanalyse, bestrijkt de periode 1895-1910 en behandelt alle teksten van de *Studies over hysterie* tot het Leonardo-artikel. Het tweede deel biedt een overzicht van Freuds rijpe jaren, van 1911 tot 1920, waaronder het geval Schreber, de technische en metapsychologische teksten, de narcismestudie en de Wolfenman, om te eindigen met *Een kind wordt geslagen*. Het derde deel draagt de titel *Fresh perspectives* en vat alle geschriften samen die tussen 1920 en 1939 zijn geschreven. Door de chronologische benadering, het klinische accent en gewonemensentaal is dit boek meer dan een historische verhandeling. We kunnen op de voet volgen hoe Freud over de jaren zijn analytische inzichten ontdekt heeft; alleen al om die reden is het boek een uitstekende gezelschap bij het wordingsproces als psychoanalyticus. De structuur van het boek is rigoureuus. Elke belangrijke tekst van Freud wordt kort ingeleid, vervolgens samengevat en gesitueerd binnen de context van Freuds oeuvre als geheel. De meeste teksten worden historisch ingekaderd met verwijzingen naar het leven van Freud en de ruimere tijdscontext. Verspreid vinden we biografische informatie over belangrijke psychoanalytici die nauw in verband stonden met Freud (Breuer, Abraham, Ferenczi, Jones, Jung, Rank, Pfister, Anna Freud) maar ook korte anekdotes over zijn passionele vriendschap met Fließ; de betekenis van de dood van zijn vader voor zijn zelfanalyse; de opvattingen van Lacan over de grap; de latere levensloop van Dora; de vervolganalyses van de Wolfenman bij Mac Brunswick; de ziektegeschiedenis van Schreber; de